

Ks. JERZY KUŁACZKOWSKI

UCZESTNICTWO W WIĘZI CHRYSTUSA Z KOŚCIOŁEM ISTOTĄ SAKRAMENTALNOŚCI MAŁŻEŃSKIEJ

Ważnie zawarte małżeństwo chrześcijan uzyskuje rangę sakramentu, czego następstwem jest otrzymanie przez małżonków specjalnej łaski, dzięki której tworzą oni komunie osób i zostają wzmocnieni do wypełniania obowiązków swego stanu i godności¹. Łaska sakramentalna jest wyłącznie darem wysłużonym w Dziele Zbawienia przez Jezusa Chrystusa, a nie przysługującym im uprawnieniem².

Tematyka sakramentalności małżeństwa była przedmiotem zainteresowań już Ojców Kościoła. Przykładem jest Tertulian, który stwierdza, że Ojciec Niebieski włączył małżeństwo w ekonomię zbawienia, oraz że Chrystus jest zawsze obecny w małżeństwie zawierany przed Jego obliczem, jako Ten, Który łączy dwoje ochrzczonych w jedno. Podkreśla on w ten sposób, że to Bóg sankcjonuje małżeństwo dwojga ochrzczonych chrześcijan. Ponadto Tertulian uważa małżeństwo pobłogosławione przez Chrystusa za święte, czyli że jest ono sakramentem³, co oznacza w tym przypadku rzecz uświęconą, jak i uświęcającą⁴.

Do sakramentalności małżeństwa nawiązał też św. Augustyn. Wychoząc od prawdy naturalnej, w myśl której małżeństwo jest zorganizowaną formą życia społecznego, spotykaną od początku istnienia człowieka na ziemi i odznaczającą się monogamicznością⁵, przechodzi on do zagadnienia sakramentalności związku małżeńskiego. Jest pierwszym z Ojców Kościoła, który zajął się szczegółową analizą Ef 5,21-32. Traktując ten fragment jako punkt wyjścia dla rozważań, nazwał małżeństwo sakramentem, zakładając, że sakrament jest znakiem świętym i widzialnym tego, co niewidzialne.

Św. Augustyn łączy ze sobą w jedno pojęcie sakramentu dwie cechy: świętość i znaczenie. Dlatego uważa on, że sakrament małżeństwa wskazuje na Chrystusa i Jego miłość do Kościoła. W jego rozumieniu małżeństwo zawiera

¹ KPK, 1055, 1134.

² W Góralski- *Kościelne prawo małżeńskie*. Płock 1987 s. 107.

³ PL, I. 1299; EP 319.

⁴ F. Adamski. *Rodzina między sacrum a profanum*. Poznań 1987 s. 40.

⁵ S. Biskupski. *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymsko-katolickiego*. Warszawa 1956 s. 27.

trojkie dobro. Pierwszym z nich jest potomstwo, umożliwiające trwałość rodzaju ludzkiego. W ten sposób zostaje podkreślony pożytek społeczności świeckiej i kościelnej. Drugim dobrem jest wierność wzajemna małżonków w ich intymnym pożyciu, oczywiście z wykluczeniem innych osób. Trzecie dobro dotyczy nierozzerwalności małżeństwa, która zostaje utwierdzona poprzez podniesienie tej wspólnoty do godności sakramentu. Wykluczona zostaje możliwość rozwiązywania małżeństwa, ponieważ jest ono znakiem rzeczywistości nadprzyrodzonej, czyli Tajemnicy Chrystusa w Jego Kościele. Jeśli wspólnota ta miałyby być rozwiązywalna, wówczas zostałby zburzony jej sakralny symbolizm. W związku z tym treścią małżeństwa staje się moralny obowiązek, czyli polecenie do wykonania. To zobowiązanie, w ujęciu św. Augustyna, zostaje wzmocnione sakralnym symbolizmem małżeństwa. Nic nie może podważyć sakralnego odniesienia do tajemnicy związku Chrystusa z Kościołem. Nie chodzi tu więc ani o niewierność małżeńską, czyli cudzołóstwo, ani odejście jednego ze współmałżonków⁶

W przekonaniu Ojców Kościoła świętość małżeństwa wyrasta z ewangelicznej sakralizacji małżeństwa naturalnego, przerastającej głębią i sensem treści jego pogańsko-sakralny wymiar. Fundamentem świętości małżeństwa chrześcijańskiego jest jego sakramentalność oznaczająca powstanie i trwanie między chrześcijańskimi małżonkami specyficznego rodzaju związku na wzór przymierza Chrystusa z Kościołem. Kościół pierwszych wieków, w poglądach Jego Ojców, stał na stanowisku, że świętość małżeństwa jest źródłem niezbędnej pomocy nadprzyrodzonej, dzięki której małżonkowie mogą w sposób pełny realizować swą zbawczą funkcję i uświęcać siebie nawzajem. Specjalna łaska uzdalnia małżonków chrześcijańskich do zachowania wszystkich cech małżeństwa chrześcijańskiego, czyli: nierozzerwalności, wierności, czystości i płodności. Tak więc Kościół pierwszych wieków posiadał wzniosłe pojęcie o małżeństwie.

Rangę prawdy o sakramentalności małżeństwa podkreślił też Sobór Chalcedoński, podający normę, w myśl której wierni powinni zawierać małżeństwo wewnątrz samej społeczności kościelnej⁷ Postanowienie to było podyktowane troską tego soboru o spełnienie podstawowej misji Kościoła, chodziło również o uchronienie jednostki, jak i wspólnoty przed niebezpieczeństwami, wynikającymi z zawierania małżeństw mieszanych, czyli takich, w których tylko jedna strona była ochrzczona⁸ Tak więc już ustawodawstwo kościelne pierwszych wieków starało się podkreślić ten nadprzyrodzony wymiar związku małżeńskiego. Nauka ta była stale

⁶ E. Schillebeeckx. *Marriage, Human Reality and Saving Mystery*. New York 1965 s. 282.

⁷ Sobór ten miał miejsce w 451 roku i był IV Soborem powszechnym w kolejności.

⁸ W Góralski. *Kościelne prawo małżeńskie* s. 95.

podtrzymywana przez Kościół, który zaliczył małżeństwo do znaków ustanowionych przez Chrystusa i dających specjalną łaskę.

Ważność sakramentalności małżeństwa podkreślił również Sobór Florencki w słowach: „siódmym sakramentem jest małżeństwo, będące obrazem związku Chrystusa z Kościołem, zgodnie z tym, co mówi Apostoł: „Wielka to jest tajemnica, a mam na myśli stosunek Chrystusa do Kościoła” [Ef 5,33]⁹

Z kolei Sobór Trydencki sakramentalność małżeństwa ogłasza jako dogmat¹⁰ „Łaskę zaś, która by tę naturalną miłość udoskonalała, umacniała nierozzerwalną jedność i uświęcała małżonków, wysłużył nam swoją męką sam Chrystus, ustanowiciel i sprawca czcigodnych sakramentów. Ponieważ dzięki Chrystusowi małżeństwo przewyższa łaską starotestamentowe związki małżeńskie, słusznie zatem święci Ojcowie, Sobory oraz powszechna Tradycja Kościoła zawsze głosili i głoszą, że należy je zaliczyć do sakramentów Nowego Przymierza”¹¹

Do tak ujętej prawdy o małżeństwie jako sakramencie nawiązał Leon XIII w encyklice *Arcanum*. Przypomina w niej, że w małżeństwie chrześcijańskim nie może powstać prawdziwa i prawna umowa, aby tym samym nie była sakramentem¹²

Sakramentalność małżeństwa była także przedmiotem pouczeń w encyklice Piusa XI *Casti connubi* napisanej przez Piusa XI, w której jest przypomniana prawda o sakramentalności małżeństwa i jego nierozzerwalności. W dokumencie tym zawarte jest następujące stwierdzenie: „sakrament ten bowiem u tych, którzy nie stawiają przeszkód łasce, nie tylko wzmacnia trwałą zasadę życia nadprzyrodzonego, jaką jest łaska uświęcająca, lecz ponadto niesie ze sobą dary szczególne: dobre natchnienia, zarodki łaski, wzmacnia i udoskonala siły naturalne, aby małżonkowie mogli nie tylko pojąć swym umysłem, lecz również wewnętrznym smakować, mocno strzec, skutecznie chcieć i realizować w praktyce to wszystko, co się odnosi do stanu

⁹ Sobór Florencki. *Dekret dla Ormian (1439)*. Sobór Florencki był w kolejności XVII soborem powszechnym i jego obrady obejmowały lata 1438-1445. Natomiast Dekret dla Ormian z 1439 roku, wypracowany w czasie trwania tego soboru, jest streszczeniem całej wiary katolickiej. Znajdują się w nim również przypisy dotyczące małżeństwa, ponieważ zarzucano wówczas Ormianom głoszenie opinii, że współżycie małżeńskie jest grzeszne. Poza tym Ormianie, podobnie jak Grecy, przyjmowali możliwość rozwodu w wypadku cudzołóstwa.

¹⁰ Szczególną troską Ojców Soboru było uwydatnienie nadprzyrodzonego charakteru małżeństwa jako sakramentu i obrona kompetencji Kościoła we wszystkich kwestiach związanych z małżeństwem katolików. Sesja XXIV (1563).

¹¹ *BF*, VII 595.

¹² H. Denzinger. A. Schönmetzer. *Enchiridion Symbolorum*. Freiburg im Br. 1963 nr 3145 p. 613.

małżeńskiego, jego celów i obowiązków. Wreszcie sakrament ten daje im prawo do uzyskania pomocy łaski uczynkowej, ilekroć będą jej potrzebowali do wypełnienia obowiązków swego stanu”¹³ Oba przedstawione elementy wypływają ze stosunku Chrystusa do Kościoła. Leon XIII zwraca uwagę na wzajemną pomoc, jaką małżonkowie powinni sobie okazywać w uświęceniu i duchowej odpowiedzialności za siebie.

Do sakramentalności małżeństwa, jej źródła, natury i znaczenia odniósł się również Sobór Watykański II. Dokumenty tego soboru pouczają, że małżeństwo ochrzczonych staje się znakiem Nowego Przymierza, istniejącego pomiędzy Chrystusem i Kościołem. Co więcej, urzeczywistnia się ono w tym przymierzu i je uobecnia. W ten sposób więź Chrystus – Kościół, staje się ideałem więzi mąż – żona, dzięki czemu małżeństwo jest faktycznie sakramentem. Naturalna miłość małżeńska, zamierzona przez Boga w akcie stworzenia, zostaje włączona w moc zbawczą i tym samym uzyskuje ona nadprzyrodzony wymiar, skutkiem czego jest absolutna nierozzerwalność. Tak więc małżeństwo sakramentalne nie zostało dodane do małżeństwa naturalnego, ale stanowi dalszą jego realizację w planie zbawienia.

To naturalne małżeństwo przez Chrystusa podniesione do godności sakramentalnej, zmienia w pewnym sensie swój charakter, ponieważ nie pozostaje wyłącznie w sferze doczesnej, lecz w udoskonalonej rzeczywistości staje się elementem realizującym porządek zbawienia. Chrystus więc nie zmienia nic w małżeństwie naturalnym ani podstawowych jego elementów, ani jego znaczenia. Włączył je jednak do planu zbawienia, sprawiając, że odtąd zaczyna ono spełniać o wiele donioślejszą rolę niż miało dotychczas¹⁴ Prawdziwa miłość małżeńska zostaje w ten sposób włączona w miłość Bożą i przez to kierowana jest oraz doznaje wzbogacenia przez odkupieńczą moc Chrystusa i zbawczą działalność Kościoła, aby skutecznie prowadzić do Boga oraz wspierać małżonków i dodawać im otuchy we wzniosłym zadaniu ojca i matki. Dlatego właśnie osobny sakrament umacnia i konsekruje małżonków chrześcijańskich do obowiązków i godności ich stanu.

Wypełniając mocą tego sakramentu swoje zadania małżeńskie i rodzinne, przeniknięci duchem Chrystusa, którzy przepaja całe życie wiarą, nadzieją i miłością, zbliżają się małżonkowie coraz bardziej do osiągnięcia własnej doskonałości i obopólnego uświęcenia, a tym samym do wspólnego uwielbienia Boga¹⁵ Tak więc przymierze małżeńskie należy określić jako sakrament, w którym małżonkowie otrzymują specjalną łaskę Bożą, potrzebną

¹³ Pius XI. *Casti connubi. Encyklika o małżeństwie chrześcijańskim*. Tekst polski. Kraków 1931 s. 24.

¹⁴ K. Wojtyła. *Rodzina jako „communio personarum”* AK 83 (1974) z. 3 (395) s. 347

¹⁵ KDK, 48. 49.

do należytego wypełniania ich powołania oraz obowiązków w dziele zbawczym, jakie w Kościele im odtąd przypadają¹⁶

Zagadnienie sakramentalności małżeństwa stało się również przedmiotem nauczania Jana Pawła II. Przypomina on, że naturalna instytucja małżeństwa staje się z woli Chrystusa prawdziwym sakramentem Nowego Przymierza, opatrzonym odkupieńczą pieczęcią Jego Krwi¹⁷ Jan Paweł II stwierdza, że sakrament małżeństwa jest właściwym małżonkom darem danym im przez Boga, umożliwiającym im właściwe przeżywanie ich związku¹⁸ Dar ten jest dla małżonków jednocześnie powołaniem i przykazaniem¹⁹ Poprzez ten sakrament małżonkowie stają się uczestnikami zbawienia, ponieważ jest on właściwym źródłem i pierwotnym środkiem uświęcenia małżonków²⁰ Dzięki niemu stają się oni stałym przypomnieniem dla Kościoła tego, co dokonało się na Krzyżu.

Łaska sakramentu małżeństwa wpływa na wszystkie aspekty życia małżeńskiego²¹ Ponadto na mocy sakramentalnego charakteru małżeństwa, wzajemny związek małżonków staje się tym bardziej nierozzerwalny²² W sakramencie tym zostaje małżonkom udzielony Duch Święty, Który użycza małżonkom chrześcijańskim daru nowej komunii miłości, będącej żywym i rzeczywistym obrazem tej najszczególniejszej jedności, czyniącej z Kościoła niepodzielne Ciało Mistyczne Chrystusa²³

Także *Katechizm Kościoła Katolickiego* nawiązuje do sakramentalności małżeńskiej, gdy poucza, że małżeństwo jest jednym z siedmiu sakramentów istniejących w Kościele²⁴ Jak każdy inny sakrament Nowego Prawa, został ustanowiony przez Chrystusa²⁵ co oznacza, że jest on widzialnym znakiem i narzędziem ukrytej rzeczywistości zbawienia. Poprzez sakrament chrześcijanie otrzymują dar od Boga, jakim jest łaska Boża potrzebna do uświęcenia²⁶ Tak więc małżonkowie otrzymują w tym sakramencie konieczną i właściwą dla ich stanu i godności łaskę, by żyć zgodnie z wolą Bożą²⁷ Oznacza to, że

¹⁶ KK, 11.

¹⁷ LR, 18.

¹⁸ FC, 5.

¹⁹ FC, 20.

²⁰ FC, 56.

²¹ FC, 33.

²² FC, 13.

²³ FC, 19. 21.

²⁴ KKK, 1113.

²⁵ KKK, 1210. 1601.

²⁶ KKK, 2003. 2030.

²⁷ KKK, 1620.

udoskonała ona miłość małżonków oraz umacnia ich nierozzerwalną jedność²⁸ Najważniejszym skutkiem sakramentu małżeństwa jest powstanie węzła małżeńskiego, wyłącznego, nierozzerwalnego i wieczystego²⁹ Sakrament małżeństwa jest zaliczany do tego rodzaju sakramentów, które służą komunii i posłaniu wiernych³⁰ Jest on więc nastawiony na służbę bliźnim, aby poprzez nią osiągnąć zbawienie³¹ Specyfiką sakramentu małżeństwa jest to, że sami małżonkowie udzielają go sobie nawzajem³² Dokonuje się to w specjalnym obrzędzie liturgicznym, zazwyczaj podczas Mszy św³³

Z powyżej przytoczonych wypowiedzi Kościoła wynika, że szczególnym podkreśleniem nadprzyrodzonego wymiaru małżeństwa, jest określenie go jako „sakramentu” Jako sakrament, należy je rozumieć w potrójnym znaczeniu. Po pierwsze, jest to zewnętrzny znak, widzialny, nierozdzielnej jedności, wspólnoty Chrystusa z Kościołem, czyli wyrażającym wiarę i ją umacniającym. Po drugie, jest znakiem łaski i jej udzieleniem w Kościele przez Chrystusa. Obowiązki nałożone na małżonków należą do porządku nadprzyrodzonego. Po trzecie, miłość małżeńska jest podobna do miłości Bożej, Chrystusowej, dająca się całkowicie nie tylko w sferze psychologiczno-uczuciowej, ale poświęcająca się i dająca w całości dla utwierdzenia i pełnego realizowania wzajemnej wspólnoty sakramentalnie uświęconej, tworzącej Komunię Kościelną. Stąd też, małżeństwo jest określane jako najmniejszy Kościół.

1. Zbawczy charakter relacji Chrystus - Kościół

Podstawowy tekst biblijny, wskazujący na relację Chrystus-Kościół, jako podstawę sakramentalności małżeńskiej, znajduje się w Ef napisanym przez św. Pawła³⁴ Jest nim fragment Ef 5,31-32. Autor Ef przytacza najpierw

²⁸ KKK, 1641.

²⁹ KKK, 1638. 1640.

³⁰ KKK, 1211.

³¹ KKK, 1534.

³² KKK, 1623.

³³ KKK, 1621. 1622. 1624.

³⁴ List do Efezjan wraz z Flp, Kol, Flm, zaliczany jest do grupy listów określanych jako „więzienne” (A. Jankowski. *Listy więzienne świętego Pawła. Do Filipian – Do Kolosan – Do Filemona – Do Efezjan. Wstęp i przekład z oryginału wraz z komentarzem.* Poznań 1962), ponieważ Paweł mówi w nich o swoich „więzach” (J. Szłaga. *Teologiczne przesłanie Listów więziennych. Inspiracje* 8 (1999) s. 12-13; A. Urban. *Listy więzienne.* w: *PSB* kol. 670). Wyrażenie to oznacza pobyt Pawła w więzieniu. Zarówno Dzieje Apostolskie, jak i niektóre listy Pawła, mówią o wielokrotnym jego

fragment Rdz 2,24. Wychodząc od małżeństwa ludzkiego, odnosi je do oblubieńczego związku istniejącego pomiędzy Chrystusem i Kościołem. Cytat z Księgi Rodzaju jest w tym miejscu potrzebny nie tyle ze względu na przypomnienie tej jedności małżonków, która została określona „od początku” w dziele stworzenia, ile ze względu na prezentację tajemnicy Chrystusa i Kościoła, przedstawienie jedności pomiędzy Chrystusem i Kościołem, z której św. Paweł wyprowadza prawdę o jedności małżonków³⁵

Kluczowym słowem, pomagającym w pełni zrozumieć sens wiersza 32, jest wyraz „tajemnica” (grec. *μυστήριον*). Wywodzi się on z języka greckiego i często występuje w pismach św. Pawła. Wyraz ten dosłownie oznacza tyle, co „tajemnica, tajemniczy obrzęd, sekret, uroczysty obrzęd, święta, objawiona tajemnica Boża”³⁶. Początkowo to greckie słowo było używane na określenie tajemnych obrzędów kultowych sprawowanych w ukryciu. Nazywano je „mysteryjnymi” ze względu na ich tajemnicze rytuały inicjacyjne, mające zjednoczyć nowych członków z bóstwem w tym celu, aby żyli wiecznie. Tłem tego pojęcia były religie mysteryjne późnego antyku, które, powstając pod wpływem kultury orientalnej, odgrywały dużą rolę w czasach powstawania

uwięzieniu (Dz 21,33-23,30; 23,31-26,32; 28,11n; 2 Kor 6,5; 11,23). Wydaje się, że list ten był napisany podczas uwięzienia św. Pawła w Rzymie w latach 61-63. W Ef widoczna jest już bardziej rozwinięta, niż w innych listach, myśl teologiczna (K. Romaniuk. *Zbawcza inicjatywa Boga (według Ef 1,3-14)*. *RBL* 18 (1965) nr 6 s. 328-346; A. E. Klich. *Dary wywyższonego Chrystusa (Ef 4,11)*. *SSa* 3 (1999) nr 3 s. 169-177). Brak w nim pozdrowień, co pozwala przypuszczać, że list ten nie jest przeznaczony do konkretnych adresatów (w tym przypadku do Kościoła w Efezie), lecz miał on raczej charakter listu okólnikowego, przeznaczonego do odczytania w wielu Kościołach Azji Mniejszej, w tym także w Efezie (H. Langkammer. *Problemy literackie Listu do Efezjan, jego aspekty teologiczne i jego eklezjologia*. *RTK* 27 (1980) z. 1 s. 93-102). Wskazuje na to także bardzo dojrzała nauka o Kościele, jako Ciele Mistycznym Chrystusa (A. Suski. *Tajemnica jedności Kościoła w świetle Ef 2,11-22*. *StPI* 11 (1983) s. 13-38; S. Chład. *Chrystus i Kościół według Ef 4,7-16*. *CzST* 19-20 (1991-1992) s. 7-21). Centralnym tematem jest Jezus Chrystus, wypełniający dzieło zbawienia poprzez Kościół, jako wspólnotę wierzących (S. Mędała). *Tajemnica Bożej ekonomii zbawienia (List do Efezjan)*. w: *Dzieje Apostolskie. Listy św. Pawła*. J. Frankowski, (red.) S. Mędała. Warszawa 1997 (*Wprowadzenie w Myśl i Wezwanie Ksiąg Biblijnych*; J. Frankowski, (red) t. 9) s. 448-485; R. A. Sikora. *Kościół jako Ciało Chrystusa w Kol i Ef*. *RTK* 44 (1997) z. 1. s. 129-1380). Przedstawione są tu również zobowiązania moralne chrześcijan, które wynikają z przynależności do Chrystusa.

³⁵ Jan Paweł II. *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich*. Watykan 1986 s. 359.

³⁶ O. Jurewicz. *μυστήριον*. w: *Słownik grecko-polski*. T. 2. Warszawa 2001 s. 68.

Nowego Testamentu³⁷ Jednak w Piśmie Świętym Nowego Testamentu użycie tego słowa nie ogranicza się wyłącznie do określenia tajemnic kultowych, ale posiada ono znacznie szerszy zasięg.

Biblijne rozumienie tajemnicy nie wykazuje większego związku z jakimiś misteriami, czyli obrzędami, ale wskazuje raczej na tajemne zrządzenie Boże, określony plan Boga wobec człowieka. Plan ten polega na tym, że nadejdą czasy, kiedy ludzie popełniający zło, zostaną ukarani, a czyniący dobro, wynagrodzeni przez Boga. Jest to jednak wiedza samego Boga, ukryta przed człowiekiem. Nie można jej przeniknąć rozumem. Jest ona tajemnicą, ponieważ nie była powszechnie znana. Może być objawiona wybranym przez Boga ludziom (Iz 48,3; Am 3,7). Przekazywanie jej może się dokonywać w różny sposób (Rdz 17,1; Rdz 20,3; Lb 22,23; 2 Sm 23,2; Ez 1,1). Wiedza taka jest potrzebna do określenia stosunków człowieka z Bogiem. W takim ujęciu słowo „tajemnica” posiada aspekt zbawczy. Takie właśnie znaczenie słowa „tajemnica” przejmuje Nowy Testament i odnosi go do osoby Jezusa Chrystusa, jako obiecanego Mesjasza, w Którym Bóg najpełniej i w sposób ostateczny odsonił przed człowiekiem swój zbawczy plan wobec niego (Ef 1,1-14). Można przyjąć, że rzeczownik *μυστήριον*, występujący jeszcze cztery razy w Ef (1, 9; 3, 3. 4. 9), oznacza Boży plan zbawienia, Boże postanowienie podjęte przed wiekami.

Chodzi tu więc o tajemnicę ukrytą najpierw w myśli Bożej, z kolei objawionej w dziejach człowieka. Tajemnicę „wielką” ze względu na jej doniosłość. Jako zbawczy plan Boga względem ludzkości, tajemnica ta jest centralnym tematem całego Objawienia. Chodzi nie o przekazanie samej tylko „dobrej nowiny” o zbawieniu, ale równocześnie o zapoczątkowanie dzieła zbawienia jako owocu łaski uświęcającej człowieka na żywot wieczny w zjednoczeniu z Bogiem. Jest to plan zbawienia wobec stworzenia, realizowany w historii i uzyskujący swą pełnię w Synu Bożym, Jezusie Chrystusie, a uobecniany w Kościele³⁸ Wyraźnie ukazuje to Kol 1, 15 – 20, gdzie całe stworzenie jest przedstawione jako zmierzające do swej pełni w Bogu, poprzez Osobę Chrystusa. Szczególnym tego przykładem jest więc pomiędzy Chrystusem i Kościołem. Dzięki temu staje się ona ilustracją chrześcijańskiego małżeństwa³⁹ Jest dla niego przykładem i ideałem, do którego ono powinno zmierzać. Ale nie tylko to. Zawiera się tu jeszcze coś więcej. Wiąż Chrystusa z Kościołem jest fundamentem, umożliwiającym istnienie małżeństwa chrześcijańskiego. Jedność małżonków istnieje właśnie

³⁷ H. M. Teeple. *Tajemnica*. w: *Encyklopedia Biblijna*. P. J. Achtemeir (red.). Warszawa 1999 s. 1232.

³⁸ G. Bronkamm. *Mysterion*. w: *TWNT IV* s. 825 – 829.

³⁹ A. Jankowski. „*Tajemnica to jest wielka*” (Ef 5, 32). *RBL* 14 (1961) s. 32 – 42.

dlatego, ponieważ istnieje więź Chrystus – Kościół⁴⁰ Św. Paweł wskazuje na to, że podstaw omawianej analogii należy szukać na linii łączącej w zbawczym planie Boga, małżeństwo jako objawienie tego planu w świecie stworzonym z dziełem ostatecznym, w którym Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego siebie samego⁴¹ W ten sposób, nadając swej odkupieńczej miłości charakter i sens oblubieńczy, autor Listu do Efezjan pisze nie tylko o wielkiej tajemnicy ukrytej w Bogu, ale także – i to nade wszystko – o tajemnicy urzeczywistniającej się przez to, że Chrystus, który aktem miłości odkupieńczej umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie, tym samym aktem zjednoczył się z Kościołem na sposób oblubieńczy, podobnie jak jednoczą się ze sobą mąż i żona w ustanowionym przez Stwórcę małżeństwie⁴²

Miłość i jedność w małżeństwie odnajduje swoją „miarę” i uzasadnienie w miłości Chrystusa do Kościoła nie tylko w sensie jakiegoś wzorca, ale w tym znaczeniu, że małżeństwo znajduje swój podstawowy, pełny i trwały sens w zjednoczeniu Chrystusa z Kościołem⁴³ Jedność między małżonkami powstaje już nie tylko z faktu, że oni są tym samym „ciałem” („kość z moich kości i ciało z mego ciała” – Rdz 2, 33), lecz przede wszystkim dlatego – i to jest rys małżeństwa specyficznie chrześcijański – że oboje są członkami jednego Ciała Chrystusa, czyli Kościoła⁴⁴ Jezus w małżeństwie swych wyznawców przedstawia się jako Pan, ukazujący wartość i przymioty prawdziwej miłości. To właśnie On poprzez swe słowo i działanie, zwłaszcza przez Misterium Paschalne, urzeczywistnił możliwość przeżywania małżeństwa w mocy Jego Ducha, zgodnie z pierwotną ideą Stwórcy, małżeństwo chrześcijan jest w takim kontekście naznaczone tajemnicą Nowego Przymierza. To Przymierze umożliwia realizację ideału wyznaczonego małżonkom przez Boga w akcie stworzenia. W gruncie rzeczy przymierze małżeńskie jest aktualizacją w historii więzi Chrystus – Kościół. W ten sposób małżeństwo chrześcijan jest formą obecności w świecie wiecznej miłości Boga, objawionej w Jezusie Chrystusie. Miłość ochrzczonych małżonków jest więc symbolem realnym zbawczego przymierza Boga z ludzkością i Chrystusa

⁴⁰ K. Rahner. *Die Ehe als Sakrament*. ThJ 14 (1971) s. 264 – 280.

⁴¹ J. Grześkowiak. *Partycypacja małżeństwa w oblubieńczej więzi Chrystusa z Kościołem według Ef 5,31-32*. RTK 33 (1986) z. 6 s. 73-96; M. Figura. *Chrystus i Kościół – wielka tajemnica (Ef 5,32). Sakramentalność małżeństwa chrześcijańskiego*. Com 18 (1998) nr 1 s. 71-83.

⁴² Jan Paweł II. *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich* s. 362-363.

⁴³ J. Lang. *Grundzuge einer Theologie der Ehe*. „Wissenschaft und Weisheit” 35 (1972) s. 105 – 120.

⁴⁴ J. Grześkowiak. *Centralne idee teologii małżeństwa*. w: *Małżeństwo i rodzina*. A. L. Szafranski (red.). Lublin 1985 s. 21 – 53.

z Kościołem⁴⁵ Małżeństwo dlatego można nazwać sakramentem, ponieważ we wspólnocie małżeńskiej realizuje się to, co stanowi istotę sakramentalnej struktury Kościoła – więź Chrystusa z Jego ludem. Będąc symbolem sakramentalnym, małżeństwo jednoczy małżonków z całością historii zbawienia, począwszy od dzieła stworzenia przez Boga, ze starotestamentalnym przymierzem, z paschalną tajemnicą Chrystusa, z misterium Kościoła i eschatyczną pełnią królestwa Bożego⁴⁶ Sakramentalność małżeństwa, którą ukazuje św. Paweł w analizowanym fragmencie, polega więc na uświęceniu samej istoty antropologicznej małżeństwa i całej istoty tego związku przez bezpośrednie włączenie go w nadprzyrodzony porządek Zbawienia⁴⁷

Małżeństwo chrześcijańskie objawia i aktualizuje miłość Chrystusa do Kościoła⁴⁸ To jest bardzo ważny aspekt małżeństwa chrześcijańskiego⁴⁹ Dzięki temu nie należy ono tylko do rzeczywistości tego świata, lecz włączone jest w strumień zbawczej działalności Chrystusa⁵⁰ Dokonuje się to nie tylko dlatego, że obydwoje małżonkowie są ochrzczeni, lecz również dlatego, że ich status małżeński odbija w sobie oblubieńczy i zbawczy związek, który łączy Chrystusa z Kościołem⁵¹ Związek ten może być więc porównany do przymierza, które oznacza wzajemne i całkowite oddanie się sobie małżonków (Prz 2,17; MI 2,14)⁵²

⁴⁵ J. Kudasiwicz. *Geneza Pawłowej symboliki małżeństwa*. RTK 5 (1958) s. 3 – 33.

⁴⁶ J. Grześkowiak. *Centralne idee teologii małżeństwa* s. 44.

⁴⁷ J. Bajda. *Powołanie małżeństwa i rodziny. Próba syntezy teologiczno-moralnej*. w: *Teologia małżeństwa i rodziny*. K. Majdański (red.). Warszawa 1980 s. 17 – 25.

⁴⁸ R. Bartnicki. *Tajemnica wielka w Chrystusie i w Kościele (Ef 5,21-33)*. w: *W służbie godności małżeństwa i rodziny. 10-lecie Instytutu Studiów nad Rodziną ATK*. K. Majdański (red.). Łomianki k. Warszawy 1985 s. 46-50.

⁴⁹ Jedność istniejąca pomiędzy Chrystusem i Kościołem jest podstawą realizacji jedności pomiędzy małżonkami, gdyż ta druga włącza się w tę pierwszą, z niej czerpie swe inspiracje i moc. Jest to włączenie się w jeszcze szerszy proces, jakim jest jednoczenie się całego wszechświata z Bogiem. Ten proces trojakiego jednoczenia jest naczelnym motywem Listu do Efezjan. S. Bielecki. *Perykopa o chrześcijańskim małżeństwie (Ef 5,21-33) w kontekście całego listu*. *Współczesna Ambona* 16 (1988) nr 3 s. 140.

⁵⁰ A. Jankowski. „Tajemnica to wielka” (Ef 5,32) s. 32-42.

⁵¹ J. Kudasiwicz. *Pieśń nad Pieśniami chrześcijańskiego małżeństwa (Ef 5,21-33)*. W: *U źródeł mądrości*. S. Haręzga (red.). Rzeszów 1997 s. 241.

⁵² R. Schnackenburg. *Der Brief an die Epheser (EKK)*. Zurich-Neukirchen 1982 s. 262.

2. Obrzęd liturgiczny sakramentu małżeństwa sposobem włączenia małżonków w relację Chrystus - Kościół

Włączenie małżonków w więź Chrystusa z Kościołem dokonuje się za pomocą obrzędu liturgicznego sakramentu małżeństwa⁵³, który nie tylko udziela małżonkom łaski sakramentalnej, ale również jest on jej opisem i wyjaśnieniem. Na tym polega duszpasterska rola samej liturgii zaślubin, która powinna być zawsze wykorzystana⁵⁴. Chociaż forma liturgiczna tego sakramentu nie jest konieczna do jego ważności, to jednak jest ona wymagana do godziwości zawarcia związku małżeńskiego. Podkreślona zostaje w ten sposób doniosłość sakramentu małżeństwa jako specyficznego źródła sakramentalności. Wyrażają to precyzyjnie przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego w tej materii⁵⁵.

Obrzęd liturgiczny sakramentu małżeństwa nie może zostać zredukowany do samej ceremonii, która byłaby jedynie efektem różnych kultur i uwarunkowań socjologicznych. Zwyczaje poszczególnych narodów i plemion mogą jednak zostać wykorzystane w celebracji pod warunkiem, że będą one wyrażały gromadzenie się wspólnoty eklezjalnej będącej znakiem wiary Kościoła, który w sakramencie małżeństwa rozpoznaje obecność Zmartwychwstałego Pana jednoczącego małżonków z Miłością Trynitarną⁵⁶.

Obrzęd liturgiczny zawierania sakramentu małżeństwa istniał w Kościele od bardzo dawna. Początkowo Kościół przejął obrzędy zawierania małżeństwa ze środowiska, w którym żyli chrześcijanie, czyli z poszczególnych kultur basenu Morza Śródziemnego, o czym świadczy autor Listu do Diogneta, czy też pisma Tertuliana⁵⁷. Jednak małżonkowie chrześcijańscy, w odróżnieniu od innych, mieli świadomość, że ich związek jest oparty na Chrystusie.

Znaczniejszy rozwój liturgii sakramentu małżeństwa miał miejsce od połowy IV wieku po Chrystusie, ponieważ zaczyna się go wiązać z liturgią słowa i Eucharystią. Dołączone zostają do tego także różne modlitwy, które celebrans zanosi do Boga, celem uproszenia łask dla małżonków wraz

⁵³ KKK, 1621-1624.

⁵⁴ W Świerzawski. *Liturgia sakramentu małżeństwa*. w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/94*. A. Szczotok, (red.) E. Liskowacka. Katowice 1993 s. 230.

⁵⁵ KPK, 1119-1120.

⁵⁶ Papieska Rada ds. Rodziny. *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*. Nr 60. w: *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. II. K. Lubowicki (red.). Kraków 1999.

⁵⁷ B. Nadolski. *Liturgika. Sakramenty. Sakramentalia. Błogosławieństwa*. T. III. Poznań 1992 s. 192. 195.

z błogosławieństwem⁵⁸ Oznacza to, że stopniowo chrześcijaństwo zaczęło wносить do zastanych obrzędów zawierania małżeństw swoje treści duchowe. Wymownym tego przykładem są sakramentarium Leonianum i Gelasianum. Zostały one później zastąpione przez coraz bardziej rozpowszechniony w liturgii rzymsko-gregoriańskiej tak zwany Liber Sacramentorum, przypisywany papieżowi Grzegorzowi Wielkiemu⁵⁹

Wkład Soboru Trydenckiego w liturgię sakramentu małżeństwa wyraził się w dekrete Tametsi, w którym Kościół po raz pierwszy określił kanoniczną formę zawierania małżeństwa⁶⁰ Po Soborze Trydenckim forma liturgiczna zawierania małżeństwa w Kościele łacińskim została szczegółowo opracowana przez Pawła V⁶¹

Najważniejsza z reform w dziedzinie obrzędowości sakramentu małżeństwa została podjęta przez Sobór Watykański II. Była ona podyktowana koniecznością pogłębienia sposobu rozumienia tej obrzędowości i dostosowania jej do wymogów współczesnego świata, poddanego licznym i głębokim przemianom politycznym, a zwłaszcza kulturowym. Zadanie to zostało podjęte przez Konstytucję o liturgii świętej, która w sposób krytyczny rozpatrzyła dotychczasowy obrzęd zawierania małżeństwa. Należało wypracować zwłaszcza formę obrzędu, która jaśniej oznaczałaby łaskę sakramentu małżeństwa i podkreślała obowiązki małżonków⁶² W oparciu o tę wytyczną Święta Kongregacja Obrzędów wydała w formie księgi liturgicznej dekret zatwierdzający i promulgujący nowy obrzęd sprawowania małżeństwa⁶³ W ten sposób został odnowiony obrzęd zawierania małżeństwa zawarty w Rytuale Rzymskim.

Dekret Kongregacji stał się wzorcem i podstawą do opracowania obrzędów sakramentu małżeństwa w językach narodowych, które uwzględniałyby prawnie przyjęte zwyczaje lokalne. W języku polskim po raz

⁵⁸ B. Kleinheyer. *Riten und Ehe und Familie*. w: *Gottesdienst der Kirche*. Hg. H. B. Meyer. T. VIII. *Sakramentalische Feiern II*. Regensburg 1984 s. 85.

⁵⁹ M. A. Żurowski. *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*. Katowice 1987 s. 335-336.

⁶⁰ W. Schenk. *Liturgia sakramentów świętych*. T. II. Lublin 1962 s. 129.

⁶¹ Forma ta została wydana w 1614 roku w Rytuale Rzymskim. Nowsze wydanie tego rytuału dostosowane do potrzeb polskich zostało wydane w Katowicach w 1927 (*Rituale Romanum Ecclesiis Poloniae accomodatum*. Katowice 1927). Wyjątki z tego rytuału przygotowane do użytku duchowieństwa w Polsce zostały wydane w 1963 (*Collectio Rituum cintonens excepta*. w: *Rituali romano Ecclesiis Poloniae adaptato*. Katowice 1963 s. 155n).

⁶² *KL*, 77.

⁶³ Zostało to dokonane 19 III 1969 roku. W. Góralski. *Kościelne prawo małżeńskie* s. 90.

pierwszy obrzęd taki został zatwierdzony w 1973 roku⁶⁴ Przepisy nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego ogłoszone w 1983 roku zezwalają poszczególnym Konferencjom Episkopatu na opracowanie własnego obrzędu zawierania małżeństwa, lecz wymagającego zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską, odpowiadającego miejscowym i ludowym zwyczajom, przystosowanym do ducha chrześcijańskiego z zachowaniem odpowiedniego prawa⁶⁵ W oparciu o te wytyczne Komisja Episkopatu Polski do spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego przygotowała drugie wydanie wzorcowe obrzędów sakramentu małżeństwa w języku polskim⁶⁶

Nowy obrzęd liturgiczny sakramentu małżeństwa podkreśla pewne aspekty teologii małżeństwa. Pierwszy z nich, który można określić jako trynitarny, dotyczy wspólnoty małżeńskiej, jako utrwalającej prawdziwy obraz Bożej miłości. To Trójosobowy Bóg jest źródłem miłości małżeńskiej, która dzięki temu może uczestniczyć w życiu samego Boga. Drugi aspekt, teocentryczny, odnosi się do wzajemnej miłości małżonków jako ukazującej przymierze, które Bóg zawarł ze swoim ludem. Przymierze to wywodzi się ze Starego Testamentu, jednak swoją pełnię uzyskuje ono w Nowym Testamencie poprzez dzieło Zbawienia, którego dokonał Syn Boży, Jezus Chrystus. Trzeci aspekt, chrystocentryczny, dotyczy wspólnoty zaślubionych jako symbolu związku Chrystusa z Kościołem. Oznacza to, że małżeństwo jest sakramentem, czyli stale odtwarza i urzeczywistnia ten związek, który jest udziałem w rzeczywistości zbawczej. Ostatni aspekt teologii związku małżeńskiego, zwany eklezjalnym, który odsłania nowy obrzęd sakramentu małżeństwa, wskazuje, polega na tym, że małżonkowie, będąc włączeni w społeczność Kościoła, dają wobec świata świadectwo o Bogu. Są oni więc powołani do apostołstwa⁶⁷ Te cztery aspekty teologicznego spojrzenia na małżeństwo, wyrażone w odnowionej liturgii sakramentu małżeństwa, przedstawiają związek małżeński na tle historii zbawienia jako instytucję Bożą, mającą nie tylko ukazywać wielkie wydarzenia zbawcze, ale jednocześnie włączoną w główne nurty działania Bożego.

⁶⁴ M. Tschuschke. *Małżeństwo i rodzina w świetle odnowionej liturgii sakramentu małżeństwa*. AK 84 (1975) z. 1 (396) s. 86.

⁶⁵ KPK, 1120.

⁶⁶ Zostało ono przedłożone i następnie zatwierdzone przez watykańską Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów w 1990 roku. Trzecie wydanie tych obrzędów zostało zatwierdzone przez tę Kongregację w 1993 roku i jest ono obecnie obowiązujące w Polsce (*Obrzędy sakramentu małżeństwa. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego*. Katowice 1996).

⁶⁷ M. Tschuschke. *Małżeństwo i rodzina w świetle odnowionej liturgii sakramentu małżeństwa* s. 87-94.

Wprowadzenie teologiczne i pastoralne do *Obrzędów sakramentu małżeństwa* po przypomnieniu znaczenia i godności sakramentu małżeństwa, obowiązków duszpasterza oraz wskazaniu, że będąc ustanowionym także dla wzrostu i uświęcenia ludu Bożego, jego sprawowanie ma charakter wspólnotowy, zaleca, aby w liturgii małżeństwa, którą zwykle należy sprawować podczas Mszy św., występowały zasadnicze elementy. Pierwszym z nich jest liturgia słowa, która uwydatnia znaczenie chrześcijańskiego małżeństwa w dziejach zbawienia, jak również jego zadania i obowiązki uświęcenia małżonków. Drugim elementem jest zgoda zawierających umowę małżeńską, o którą pyta i przyjmuje od narzeczonych asystujący kapłan, jako urzędowy świadek Kościoła. Następnym elementem jest modlitwa nad oblubieńcem i oblubienicą, w której kapłan prosi o błogosławieństwo Boże dla ich związku małżeńskiego. Ostatnim elementem obrzędu liturgicznego sakramentu małżeństwa jest Komunia eucharystyczna obojga małżonków (w przypadku gdy dwie strony są katolikami) i pozostałych uczestników. Jest ona głównym źródłem ich miłości, dzięki której wchodzą we wspólnotę z Bogiem i ze sobą wzajemnie⁶⁸

Dla zachowania podniosłości sakramentu małżeństwa i niewarunkowania jej przez jakikolwiek czynnik ludzki jest zalecane, ażeby w czasie sprawowania liturgii małżeństwa nie okazywać żadnych szczególnych względów prywatnym osobom lub stanowiskom społecznym⁶⁹ Chodzi tu zwłaszcza o rozbudowane nadmiernie ceremonie i zewnętrzną wystawność⁷⁰ Należy zadbać, aby szczegóły celebracji sakramentu małżeństwa odznaczały się umiarkowaniem, prostotą i autentyzmem⁷¹ Jedyną możliwością odstępstwa od tej zasady jest zgodne z przepisami liturgicznymi okazanie szacunku należnego odpowiednim władzom świeckim.

Co się tyczy czasu sprawowania obrzędu sakramentu małżeństwa, to można tego dokonać niemal w każdym okresie roku liturgicznego z zachowaniem jednak pewnych wskazań. Dotyczą one wyboru odpowiednich formularzy mszalnych lub właściwych czytań⁷² Zakazane jest sprawowanie

⁶⁸ *Obrzędy sakramentu małżeństwa. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich.* Wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego nr 35.

⁶⁹ *Obrzędy sakramentu małżeństwa. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich.* Wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego nr 31.

⁷⁰ *KL*, 32.

⁷¹ Papieska Rada ds. Rodziny. *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa.* Nr 71. w: *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie.* T II.

⁷² *Obrzędy sakramentu małżeństwa. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich.* Wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego nr 34.

obzędów sakramentu małżeństwa w takie dni, którymi są: Wielki Piątek Męki Pańskiej i Wielka Sobota⁷³

Podsumowując analizy dotyczące sakramentalności małżeństwa, należy stwierdzić, że jej podstawą jest relacja pomiędzy Chrystusem i Kościołem. Badając istotę tej relacji, można stwierdzić, że sakramentalność małżeństwa polega na możliwości działania zbawczego w tym związku stworzonym przez męża i żonę. Wynika to głównie z faktu, że jedność małżeńska czerpie swój wzór z jedności istniejącej pomiędzy Chrystusem i Kościołem. Ta przestrzeń zbawcza jest fundamentem dla wszystkich zasad życia małżeńskiego.

⁷³ *Obrzędy sakramentu małżeństwa. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego nr 32.*